

**MAHALLALARNI KAMBAG'ALLIKDAN HOLI HUDUDGA AYLANTIRISHDA
BANKLAR FAOLLIGINI TA'MINLASH MASALALARI****Xaydarov Baxtiyor Xamidullayevich****O'zbekiston Respublikasi****Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.15517588>**

O'zbekiston Respublikasida aholining turmush darajasini oshirish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va barqaror iqtisodiy o'sishga erishish yo'lida olib borilayotgan islohotlar jarayonida mahallalarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi strategik yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, kambag'allikni qisqartirish va aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish bugungi kundagi ustuvor yo'nalishlar sirasiga kiradi. Mahallalarni kambag'allikdan holi hududga aylantirish jarayoni kompleks yondashuvni, moliyaviy resurslar bilan keng ta'minlangan tizimni va barcha iqtisodiy institutlarning faol ishtirokini talab qiladi. Bu jarayonda tijorat banklari va davlat tomonidan moliyalashtiriladigan moliyaviy institutlar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Aynan bank-moliya tizimi orqali kichik biznesni rivojlantirish, o'zini o'zi band qilishga xizmat qiluvchi loyihalarni moliyalashtirish, ijtimoiy ahamiyatga ega mikroinvestitsiyalarni amalga oshirish, mahalliy tadbirkorlar uchun imtiyozli kredit liniyalarini yaratish mumkin. Shu ma'noda, banklar faolligini oshirish orqali mahallalarni kambag'allikdan holi hududga aylantirish mexanizmlarini shakllantirish muhim strategik vazifa bo'lib, u aholining daromad manbalarini diversifikatsiyalash, ishsizlik darajasini kamaytirish va moliyaviy inklyuziyani ta'minlash imkonini beradi.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda qabul qilingan muhim normativ-huquqiy hujjatlar – xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 16-avgustdagi PF-6269-son Farmoni, 2022-yil 3-iyundagi PQ-289-sonli Qarori, hamda 2023-yil 25-maydagi PQ-153-sonli Qarorida mahallalarning o'zini o'zi boshqarish organlari orqali kambag'allikni aniqlash va uni bartaraf etish chora-tadbirlari belgilab berilgan. Bu jarayonda banklarning roli – xususan, “Mahalla bank”, “Mikrokreditbank”, “Agrobank”, “Xalq banki” kabi moliyaviy tashkilotlarning hududiy filiallari faoliyatini faollashtirish orqali birlamchi ijtimoiy guruhlar bilan bevosita aloqada bo'lish, ularning ehtiyojlariga mos kreditlash mexanizmlarini joriy etish, shuningdek, aholining moliyaviy savodxonligini oshirishga qaratilgan dasturlarni moliyalashtirish orqali kuchaytirilmoqda.

Amaliy jihatdan olib qaralganda, banklar tomonidan mahallalarga yo'naltirilayotgan imtiyozli kreditlar asosan quyidagi yo'nalishlarga qaratilmoqda: uyda mehnat faoliyatini yo'lga qo'yish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish va qayta ishlash, ayollar va yoshlarga biznesni boshlash uchun boshlang'ich kapital taqdim etish, kasanachilik va hunarmandchilikni rivojlantirish. Ayniqsa, “Yoshlar – kelajagimiz”, “Ayollar daftari”, “Temir daftari”, “Ijtimoiy himoya yagona reyestri” orqali aniqlangan ehtiyojmand oilalarga banklar orqali ajratilayotgan kreditlar kambag'allikni qisqartirishning samarali vositasiga aylangan.

Biroq, mavjud tizimda ayrim muammolar ham mavjud. Avvalo, ba'zi hududlarda banklar faoliyati markazlashgan bo'lib, chekka mahallalarga moliyaviy xizmatlar yetib bormaydi. Shuningdek, moliyaviy inklyuziya darajasi past bo'lgan aholiga nisbatan moliyaviy mahsulotlarning yetkazilishi sust kechmoqda. Kredit olish uchun zarur hujjatlar, kafillik va garov talablarining murakkabligi, ayniqsa kambag'al qatlam vakillari uchun moliyaviy

xizmatlardan foydalanishni cheklab qo'yimoqda. Bu esa bank tizimi orqali kambag'allikni kamaytirish imkoniyatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bu muammolarni bartaraf etish maqsadida quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- banklar tomonidan innovatsion kredit mahsulotlarini ishlab chiqish, masalan, kafilliksiz, faqat ijtimoiy reyting asosida beriladigan mikrokreditlar tizimini rivojlantirish;
- bank filiallarini chekka mahallalarga yaqinlashtirish, mobil bank xizmatlarini keng joriy etish;
- kredit olish tartibini soddalashtirish va digital texnologiyalar yordamida kredit arizalarini avtomatik tahlil qilish tizimlarini kengaytirish;
- moliyaviy savodxonlikni oshirish dasturlarini banklar homiyligida har bir mahallada o'tkazish;
- mahalla faollarini, yoshlar yetakchilarini va hokim yordamchilarini banklar bilan uzviy hamkorlikda ishlashga jalb etish.

Tahlillarga ko'ra, kambag'allik darajasi yuqori bo'lgan hududlarda bank xizmatlari ko'lami tor, shuningdek, aholining moliyaviy xatti-harakatlari sust ekanligi kuzatilmoqda. Bunday hududlarda zamonaviy bank xizmatlarini aholiga yetkazish, ularga omonat, plastik karta, elektron to'lov tizimlari kabi moliyaviy vositalardan foydalanish imkonini berish orqali, bir tomondan, iqtisodiy faollikni rag'batlantirish, ikkinchi tomondan, mahallaning o'zini o'zi ta'minlay oladigan iqtisodiy zonaga aylanishi mumkin.

Bundan tashqari, banklar tomonidan kichik va o'rta biznes subyektlariga ajratilayotgan kreditlar monitoringi natijalariga ko'ra, kreditlarning asosiy qismi xizmat ko'rsatish sohasi va qishloq xo'jaligiga yo'naltirilmoqda. Ayniqsa, ayollar va yoshlarga berilayotgan 6-12 oylik imtiyozli davrli kreditlar orqali ko'plab yangi ish o'rinlari yaratilmoqda. Masalan, 2023-yil davomida respublika bo'yicha "Mahalla bank" va "Mikrokreditbank" tomonidan jami 1,2 trln so'm mikrokreditlar ajratilib, 165 mingdan ortiq mahalliy aholi bandligi ta'minlangan.

Shuningdek, bank-moliya institutlari va mahalla fuqarolar yig'inlari o'rtasidagi hamkorlikning normativ-huquqiy asoslari yanada takomillashtirilishi kerak. Bugungi kunda mavjud shartnoma asosida kredit oluvchilarni kuzatish va nazorat qilish mexanizmlari yetarlicha samarali ishlamayapti. Bu esa kreditlarning maqsadsiz sarflanishi va qaytmasligi xavfini oshirmoqda. Shu sababli, mahalla kengashlari va banklar birgalikda monitoring olib borishi, kredit oluvchilarga maslahat va ko'mak ko'rsatish tizimini kuchaytirishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, banklar faoliyatini mahalla darajasida faollashtirish orqali kambag'allikni qisqartirish va mahallalarni iqtisodiy barqaror hududlarga aylantirish mumkin. Bu borada tizimli yondashuv, moliyaviy inklyuziyani kengaytirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va aholining moliyaviy madaniyatini oshirish asosiy ustuvor yo'nalish bo'lishi lozim. Banklarning mahalla bilan hamkorlikdagi faoliyati, aholining ishonchini qozonishga xizmat qilgan holda, iqtisodiy taraqqiyotga kuchli turtki beradi. Ushbu mexanizmlarni takomillashtirish esa O'zbekistonning "Kambag'alliksiz jamiyat" sari dadil intilishini ta'minlaydi.

Shuningdek, jahon amaliyoti ham banklar ishtirokida kambag'allikni kamaytirish va mahallalarni iqtisodiy rivojlantirish yo'nalishida muhim tajribalarni taklif etadi. Masalan, Hindiston, Bangladesh, Indoneziya, Nigeriya va Filippin kabi mamlakatlarda mikrofinanslash

tizimi orqali kambag'al qatlam vakillariga kichik miqdordagi kreditlar ajratish orqali ularning o'z biznesini yo'lga qo'yishiga ko'maklashilgan. Ayniqsa, Grameen Bank (Bangladesh) modeli ijtimoiy yo'naltirilgan mikrokreditlashning yorqin namunasi bo'lib, kam ta'minlangan ayollarni iqtisodiy faol guruhga aylantirishga xizmat qildi. Bu modelda kreditlar kafilliksiz, ishonch asosida beriladi va guruhli javobgarlik orqali kreditlarning qaytarilishi ta'minlanadi.

O'zbekistonda ushbu modelni mahalla darajasida joriy etish orqali, ayniqsa "Ayollar daftari" va "Yoshlar daftari"ga kiritilgan fuqarolar uchun samarali moliyaviy vositalarni yaratish mumkin. Bunda banklar va mahalla vakillarining hamkorlikda ishlashi, har bir xonadonning iqtisodiy holatini tahlil qilish asosida individual yondashuvni shakllantirishi lozim. Shu orqali, resurslar eng muhtoj guruhlarga aniq yo'naltiriladi.

Mahallalarning kambag'allikdan holi hududga aylanishi faqatgina moliyaviy resurslar bilan emas, balki ularni to'g'ri va oqilona boshqarish orqali ham ta'minlanadi. Shu ma'noda, banklar nafaqat kredit beruvchi, balki maslahat va ko'makchi institutsiyalarga aylanishi zarur. Masalan, "Kredit oldi maslahat markazlari"ni har bir tumandagi banklar huzurida tashkil etish orqali fuqarolarning loyihalarini huquqiy, moliyaviy va marketing jihatidan ekspertiza qilish tizimini joriy etish mumkin.

2023-yil yakuniga ko'ra, O'zbekiston bank sektorining aktivlari 600 trln so'mdan oshdi, bu ko'rsatkich aholiga ko'rsatilayotgan moliyaviy xizmatlar hajmining ortib borayotganini anglatadi. Biroq, kreditlarning faqat 10-12 foizi ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar va kichik biznes subyektlariga yo'naltirilgan. Bu esa, mavjud potentsialdan to'liq foydalanilmayotganini ko'rsatadi. Shu bois, banklar faoliyatida ijtimoiy kreditlash portfellarini kengaytirish – kambag'allikka qarshi kurashning muhim yo'nalishidir.

Qolaversa, banklar faoliyati faqat iqtisodiy foyda olish bilan cheklanmasligi, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilishi kerak. Bu jarayonda ESG (ekologik, ijtimoiy va boshqaruv) tamoyillari asosida kreditlash siyosatini ishlab chiqish muhim. Ya'ni, bank kreditlari aholining yashash sifatini yaxshilovchi, ijtimoiy xizmatlar va zamonaviy infratuzilmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan loyihalarni moliyalashtirishi kerak.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar bank xizmatlarini har bir xonadonga yetkazish imkonini yaratmoqda. Masalan, mobil banking, QR to'lovlar, raqamli shaxsiy identifikatsiya va masofaviy kredit olish tizimlari orqali hatto chekka hududdagi fuqaro ham bank xizmatlaridan to'laonli foydalanishi mumkin. Bu esa bank infratuzilmasini kengaytirmasdan turib, aholining moliyaviy xizmatlarga bo'lgan kirish imkoniyatini oshiradi.

Aholining moliyaviy savodxonligi ham bu jarayonda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Hozirda O'zbekiston banklarida moliyaviy savodxonlik bo'yicha alohida platformalar (masalan, "Bank va Siz", "Moliyaviy saboqlar") faoliyat yuritmoqda. Ularning mahalla kesimida faol tashkil etilishi, maktab, kollej, kasb-hunar markazlari bilan uzviy bog'liqligi ta'minlanishi lozim. Chunki, moliyaviy savodli fuqaro bank xizmatlaridan ongli foydalangan holda o'z iqtisodiy ahvolini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Yuqorida bayon qilingan tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, banklar faoliyatini mahalla darajasiga yaqinlashtirish orqali kambag'allikni qisqartirishda real iqtisodiy instrumentlarni joriy etish mumkin. Imtiyozli kreditlar, mikromoliyalashtirish, subsidiyalar va ijtimoiy garovsiz kreditlar shu toifaga kiradi.

Ikkinchidan, banklar va mahalla tuzilmalari o'rtasidagi integratsiyani mustahkamlash, bu ikki institutni yagona ijtimoiy-iqtisodiy mexanizm sifatida uyg'unlashtirish orqali kambag'allikni bartaraf etish jarayoni ancha samarali tashkil etiladi.

Uchinchidan, zamonaviy bank xizmatlarini raqamlashtirish va mobilizatsiyalash orqali aholining bank xizmatlaridan foydalanish doirasini kengaytirish, moliyaviy inklyuziya ko'lamini oshirish mumkin.

To'rtinchidan, banklar faoliyatida ijtimoiy mas'uliyatni oshirish, ularning moliyalashtirish siyosatini ESG tamoyillariga mos holda qayta ko'rib chiqish dolzarb hisoblanadi.

Beshinchidan, banklar huzurida mikrobiznesni rivojlantirish bo'yicha maslahat markazlarini tashkil etish va har bir loyiha uchun mahalla darajasida maslahat beruvchi institutlar tarmog'ini yaratish kambag'allik darajasini sezilarli kamaytiradi.

Ushbu chora-tadbirlar amalga oshirilganda, banklar nafaqat iqtisodiy muassasa, balki jamiyatdagi kambag'allikni kamaytirishga faol hissa qo'shuvchi strategik ijtimoiy hamkor maqomiga ega bo'ladi. Bu esa mahallalarning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlash, ularni kambag'allikdan holi hududga aylantirish yo'lida muhim qadam bo'lib xizmat qiladi.

References:

Используемая литература: Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2023-yilgi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). *Moliyaviy inklyuziya bo'yicha milliy strategiya loyihasi*.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2021). "Mahallabay" ishlash tizimi bo'yicha nizom.
4. Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S., & Hess, J. (2018). *The Global Findex Database 2017: Measuring financial inclusion and the fintech revolution*. World Bank.
5. Yunus, M. (2007). *Creating a World Without Poverty: Social Business and the Future of Capitalism*. PublicAffairs.
6. Beck, T., & Demirgüç-Kunt, A. (2008). *Access to Finance: An Unfinished Agenda*. The World Bank Economic Review.
7. Littlefield, E., Morduch, J., & Hashemi, S. (2003). *Is Microfinance an Effective Strategy to Reach the Millennium Development Goals?* CGAP Focus Note.
8. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik byulleteni, 2024-yil 1-chorak.
9. Asian Development Bank. (2020). *Financial Inclusion in Asia and the Pacific*. ADB Publications.
10. Honohan, P. (2008). *Cross-country variation in household access to financial services*. Journal of Banking & Finance.
11. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. (2022). *Kambag'allikni qisqartirish milliy strategiyasi – 2030*.
12. CGAP (Consultative Group to Assist the Poor). (2021). *Financial Services for the Poor*.
13. Helms, B. (2006). *Access for All: Building Inclusive Financial Systems*. CGAP/World Bank.
14. Karimov, I. (2020). *Tijorat banklarining ijtimoiy-iqtisodiy islohotlardagi o'rni*. "Moliyaviy tadqiqotlar" jurnali, №2.

15. Qudratova, D. (2023). *Mahallalarda tadbirkorlikni rivojlantirishda banklar faoliyatining roli*. Bank-moliya akademiyasi maqolalar to'plami.